

УДК 94(477),1920”

DOI 10.12958/2227-2844-2020-6(337)-189-201

Лебедєв Денис Валерійович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності „Середня освіта (Історія)”

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”,
м. Старобільськ, Україна.

vendetaoblivion5@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9232-2714>

ПЕРШИЙ РЕЙД СЕЛЯНСЬКОЇ АРМІЇ Н. МАХНА НА СТАРОБІЛЬЩИНУ У ВЕРЕСНІ 1920 р. ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

Важливим фактором розвитку національно-визвольних змагань у 1917–1921 рр., як в Україні у цілому, так і окремо на Луганщині, був селянський рух, зокрема, і під керівництвом Н. Махна. Попри його стихійність, він досить серйозним чином впливав на стратегічне становище тих чи інших політичних сил, які прагнули до влади в Україні. Незважаючи на його велику роль, висвітлення діяльності Махно у 1917–1921 рр. у науковій історичній літературі залишається досить фрагментарним. Радянська ж історіографія взагалі відмовляла махновському руху у статусі важливої військово-політичної сили, з якою час від часу входила у союзницькі контакти більшовицька влада, натомість зображала махновський рух у вигляді комічного та кримінального явища. Яскравим проявом такого підходу у радянському кіно-мистецтві є фільми „Олександр Пархоменко”, „Весілля у Малинівці”, „Служили два товариша”, де махновці представлені аполітичними мародерами, з повною відсутністю ідеологічного бачення своєї діяльності.

Тим не менш, у останні роки з'являється низка важливих наукових робіт, у яких докладно висвітлені ті чи інші аспекти розвитку махновського руху в Україні. Зокрема, варто згадати роботи В. Савченка, В. Чопа, В. Верстюка, А. Дубовика, Ю. Кравця, В. Солдатенка ін.

Серед аспектів досліджуваного питання, які найменш висвітлені у працях українських та зарубіжних істориків є розвиток махновського руху у тодішньому Старобільському повіті Харківської губернії у 1920 р. Важливість його вивчення полягає у тому, що саме у цьому регіоні Н. Махном було прийнято низку важливих стратегічних рішень, які вплинули на подальшу долю селянського партизанського руху. Зокрема, 2 жовтня 1920 р. у Старобільську Н. Махно підписав угоду із більшовиками про спільний похід на Крим, де на той час перебували частини Білої армії на чолі з генералом П. Врангелем.

Розгляд передісторії цієї події є метою вивчення у представленій статті.

Як зазначалося вище, вивчення махновського руху в Україні залишається досить фрагментарним. Відзначимо, що точної дати виникнення селянського повстанства в роки революції, як такої, немає. Поява іррегулярних загонів самооборони на селі обумовлювалося невизначеним становищем, коли руйнувався старий світ, і виникав новий. Для захисту себе, своєї сім'ї і в цілому свого села створювалися загони самооборони. Вони ж бо і послужили початком до формування певного руху, зі своєю ідеологічною основою і спрямованістю.

Найімовірніше, появу таких загонів можна віднести до періоду заняття України німецькими та австро-угорськими військами за часів правління П. Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.). У той час, німецьке окупаційне командування проводило широку компанію вилучення сільськогосподарської продукції у селян, як плату за забезпечення захисту України від посягань з боку сусідніх державних утворень часів громадянської війни. Незадоволені селяни прагнули зупинити реквізиції для чого і створювали власні загони самооборони.

Саме так на Гуляйпільщині (нинішня Запорізька область) і виник загін Нестора Махна. Завдяки підтримці місцевого селянства і тактики партизанської війни, каральні гетьманські війська зазнавали поразки від колишніх селян (хоча, не потрібно забувати і той факт, що дуже багато з них, особливо командний склад, пройшли фронти Першої світової). Чисельність загону зростала, і потроху він став перетворюватися в партизанську армію.

Революція в Німеччині і закінчення війни в листопаді 1918 р. остаточно підірвали боєздатність експедиційних сил, і солдати групами стали пробиратися до себе додому. Махно в цей час поступово переключився на боротьбу проти білої Добровольчої армії генерала А. Денікіна.

Ще меншими відомостями ми маємо щодо початку та поширення селянського повстанства на Луганщині. Відомо, що восени 1919 року, при занятті махновцями міста Олександрівська, при штабі почали формуватися маневрові групи, область дій яких була спрямована на Слобожанщину: група Каменєва (Каменюки) в складі загону Сироватського (Сіробаба) – 1000 багнетів, 100 шабель, 10 кулеметів, 2 гармати і загону Колесніченка (1000 багнетів, 70 шабель, 12 кулеметів, 3 гармати); група Чередняка – загін Сови (1000 багнетів, 150 шабель, 15 кулеметів, 2 гармати) і 1-ий Катеринославський полк – 1000 багнетів, 170 шабель, 20 кулеметів, 4 гармати. Їм було поставлено завдання – руйнувати білогвардійський тил в Бахмутському, Ізюмському, Старобільському та Харківському повітах. 20 жовтня почалося безпосереднє виконання плану операції: група Каменєва розгортала свою

активність між містами Слов'янськ і Ізюм, рейдуючи навколо Чаплиного, Барвінкова і Тепленського лісу (Савченко, 2006, с. 317).

Таким чином, отамани, які визнали себе махновськими, на Луганщині з'явилися вже в 1919 році, коли ця територія перебувала під контролем Білої армії. Існують також відомості, що загін Каменюки вже з осені 1918 р. партизанів проти гетьманців в Старобільських лісах (Там само, с. 251).

Слід окремо розглянути особистість і повстанську діяльність отамана Каменюки – одного з яскравих селянських ватажків на Луганщині в період громадянської війни. Його справжнє ім'я – Авраменко Андрій Андрійович, за соціальним походженням він був колишнім селянином-наймитом, уродженцем села Петропавлівка Старобільського повіту, що розташоване у 25-ти кілометрах від Луганська. За деякими даними, Каменюка служив матросом на Чорноморському флоті, під час Першої світової війни (1914–1918). Там же, в 1917 році він став анархістом.

З осені 1918 р. Каменюка – глава місцевого повстанського загону, який боровся зі Скоропадським, в районі Старобільська. Приблизно в березні 1919 р. Каменюка прийняв політичне покровительство Н. Махна. Влітку 1919 року він став головним отаманом Старобільського повіту (його загін налічував понад тисячу повстанців). Повіт, без залізниць, великих міст і розвиненої промисловості був, як висловився В. Савченко (2006) „ведмежим кутом – краєм лісів, боліт і степів” і ця віддаленість від основних політичних і промислових центрів надавала Каменюці додаткові переваги. Уже влітку 1920-го отаман мав під своїм контролем загін в 300 шашок і 400 багнетів (с. 251–255).

Успіхи партизанської діяльності Каменюки, змусили звернути на нього увагу з боку керівництва Революційної Повстанської армії. Для об'єднання навколо неї місцевих повстанських елементів і пропаганди ідеалів анархо-комунізму і самоврядування, а з нею і Третьої Соціальної революції, на Старобільщину, був посланий Абрам Єфремович Буданов, робочий з найближчого села під м. Луганськ (влітку 1920-го). Він був анархо-комуністом з 1905 р. У 1918 р. – член політичної анархічної організації „Набат”, організатор повстанства. У махновщині з травня 1919 року – член культпросвіти, начштабу 1-го армійського корпусу. Беззмінний член Реввійськради (Белаш, 1993, с. 428).

Його ідеологічна робота на Старобільщині показує, що готувався ґрунт для подальшого розгортання повстанства в цьому регіоні, і велася осмислена та цілеспрямована підготовка населення до сприйняття анархо-комуністичних ідей. У цей період формувалася і особлива тактика партизанської війни, яку застосовували махновці, заснована на застосуванні знань місцевості в свою користь.

Біля базових сіл в основному розташовувалися густі ліси, в яких повстанці могли сховатися, якщо в село входили частини противника. В

таких лісах виривалися землянки, тут закопували зброю, патрони, цінності. Важливу роль у махновців відводилося лісам біля Старобільська. Тут розташовувалися бази загонів отаманів Каменюки, Волоха, Гаркуші, Гайворонського, Чорної Маски, Буданова, Панченка, Зайцева (Савченко, 2006, с. 246–247).

Ще до прибуття Махна в регіон, місцеві загони вже діяли досить активно. Так, з доповіді губуправління за період з 1 по 31 липня 1920 зазначалося: *„19 июля атаман Терезов оперирует в районе Петропавловской волости. 18 июля бандой взяты зав. колесной мастерской, секретарь волисполкома. Банда разъезжает на 8 тачанках. Банда напала на Старобельский продотряд, изрубила 8 чел. и захватила 5 подвод с продуктами. 17 июля банда налетела на с. Сокольники в количестве 40 чел. на 4 тачанках, двух бричках и двух подводах, но отступила из-за засады. 22 июля в Старо-Айдарской волости бандитами на квартире обезоружен милиционер, бандиты раздели и забрали всю одежду означенного милиционера. 23 июля в хут. Верхне-Теплый отряд Терезова (20 чел.) при 6 конных и трех тачанках уничтожили все бумаги в исполкоме и милиции, взяв две лошади с седлами”* (Нестор Махно, 2006, с. 446).

Активними були і дії отамана Шаповалова. Так, у зведенні губуправління за період з 1 по 31 липня 1920 р. повідомлялося: *„Лисичанский район. Убито 9 крестьян, трое уполномоченных по разработке государственных лесов, 8 красноармейцев, начальник продотряда, председатель Совета д. Ново-Дубровки; обезоружен отряд в Кабанье в количестве 66 чел., забрано 66 винтовок, 8 седел и 2 нагана. В Юрьеве убит продкомиссар Изюмского уезда; увезены той же бандой из Лимана комиссар, агент кооперации, волвоенком Нижнянской вол., два милиционера и два красноармейца. Взято у крестьян Лисичанской вол. две лошади и бричка. В с. Тернах из-за скопления дезертиров и агитации банд вспыхнуло восстание против продразверстки (до 2 тыс. чел.). Толпа обезоружила отряд военкомата. Части трудармии и усиленный наряд милиции восстание ликвидировал”* (Там само, с. 446–447).

Досить активними були дії повстанців і в районі Біловодська. Начальник тилу Донецької губернії І. С. Локатош повідомляв, що 16-го серпня якась банда зарубала 7 радянських службовців (Беспечный, 1996, с. 132).

У серпні 1920 року в Старобільському повіті селянський повстанський рух тільки наростав. З'являються загони з Луганського району, які агітували, поширюючи прокламації політвідділу повстанців Махна. Звідти ж в район проникали дезертири, несучи з собою провокаційні чутки на користь Махна, нападаючи на політпрацівників. В донесеннях місцевого ЧК за цей період повідомляється, що *„продразверстка в районе была крайне осложнена. В комнезамозах и*

комячейках оружие отсутствует, милиция по сравнению с бандитами малочисленна” (Нестор Махно, 2006, с.447).

20 серпня повстанці напали на госпіталь в Слов’яногірську. 24 серпня загони Марусі-анархістки, Шаповалова, Буданова, Торезова (Терезова?) з’єдналися (600 – 700 багнетів, 600 шабель, 3 кулемета) і попрямували в с. Трьохізбенка, в 8 верстах на північ від Слов’яносербська (Беспечный, 1996, с.132–133).

29 серпня в с. Литвинівці, 12 верст на північний захід від Біловодська, відбувся бій червоних із загоном Буданова (до 75 шабель, 30 багнетів і 4 кулемети). Загін пішов у напрямку на Марківку, частиною – розбігся. В результаті бою вбито 27 бандитів, поранено 48, взято в полон 19. Захоплено 11 коней з сідлами і 5 гвинтівок. Втрати червоних – 1 убитий і 5 поранених (Нестор Махно, 2006, с. 469).

У бюлетені № 78 штабу Харківського сектора ВОХР про дії махновських загонів в Катеринославській, Донецькій і Полтавській губерніях. 3 вересня 1920 р. повідомлялося: *„С 15 августа по 1 сентября на территории тыла армии-13 нашими отрядами отобрано 819 винтовок, 5 пулеметов, 5 пистолетов, 11 обрезов, 1 пулеметный ствол, 10 штыков, 880 патронов, 12 повозок, 2 версты телефонного кабеля, 515 руб. золотом, 491 руб. серебром, 12 руб. меди, 6 лошадей, 2 верблюда. Нами задержано 1507 дезертиров, 3 бандита, 23 заложника. Убито 12 бандитов”* (Там само, с. 469).

Із даних численних повідомлень, можна зрозуміти, що і до приходу Махна на Старобільщину, тут вже йшло протистояння селянського повстанства проти більшовиків.

У серпні-вересні 1920 р. Н. Махно активізував свою діяльність на півдні нинішньої Луганської області, де до цього його рух був представлений лише кількома місцевими загонами. Це було насамперед пов’язано із тим, що у цей період, махновці, в безперервних боях, витратили майже всі патрони. Тому, для батьки Махна вкрай важливо було знайти джерело поповнення боєприпасів. Одним з таких місць і був Луганськ, але, червоні, усвідомивши ситуацію, стягнули для захисту міста до 10 тисяч солдатів і 3 бронепотяги (Савченко, 2008, с. 287–289). Вони і перешкодили з’єднатися основній армії з місцевими повстанцями, яким було дано наказ іти на з’єднання з батьком. У відповідь, 31 серпня повстанці перетнули з/д Ізюм – Балаклія, підриваючи при цьому рейки (Архирейський, 2015, с. 136).

Відомий такий наказ штабу РПАУ (м), виданий в цей період:

„– 1-го сентября сформировать два отряда численностью (в каждом) батальон пехоты и 50 чел. кавалерии и по 5 пулеметов;

– левый боковой отряд (Живодерова) занимает ст. Сватово и с первого звена начинает переворачивать линию ж/д на восточную часть в направлении ст. Хрипково.

– правый боковой отряд (Голика) разрушает линию ж/д со ст. Кабанье до с. Ново-Никольское на западную сторону.

– после порчи линий оба отряда должны быть у с. Мыловатка;

– 2-го сентября 9 час. утра главные силы группы проходят маршрут через с. Мыловатка и с. Мостки, где и располагаются части на ночлег” (Нестор Махно, 2006, с. 420–421].

Діючи згідно з цим наказом 1 вересня Махно захопив ст. Мілуватка (Савченко, 2008, с. 287–289). 2 вересня через станції Сватове, Кабанне і Хрипкове махновські сили переходять залізницю Куп'янськ–Лисичанськ, підриваючи рейки і вступивши в бій з бронепотягом (втрачено було) (Нестор Махно, 2006, с. 190).

У цей період Махно видав ще один наказ штабу, у якому йшлося: „...для занятия г. Старобельска необходимо:

1. Выделить два пехотных полка, 1-й кавалерийский полк при „лююисевской” команде, 10 „максима”, при двух орудиях, на которых и возложит занятие г. Старобельска.

2. К городу подойти тихо и скрытно, пойти в лоб, а кавалерии следует переправиться на восточную сторону р. Лейдор (?) и сделать ложное наступление на город по дороге сел Евсуг–Песчаное и с. Чмыревка.

3. Т. Тыхненко со своей комендантской командой должен идти за пехотной цепью и обеспечить занятие пакгауза и тому подобное, выставляя свои караулы, чтобы не была растащена военная добыча” (Там само, с. 421).

3 вересня Махно зайняв Старобільськ. Наскок отамана на місто ніхто не очікував, оскільки шість днів тому, 27 серпня, він був ще на Полтавщині. 2-го вересня – в 5 ранку відбувся розвідувальний виїзд червоноармійців з с. Олексіївки у с. Містки. Там місцевий селянин повідомив їм, що бачив великі загони. Однак в цілому, верхова розвідка червоних, в район Містків, результату не дала - їм не вдалося виявити великі з'єднання повстанців.

Проте, увечері 2 вересня Махно вийшов з Містків, і до півночі вже стояв в 2 км від Підгорівки, в Казначеевом яру. З ними були сотні підвід селян. Рано вранці 3-го вересня махновці впритул підійшли до міста, і зупинилися на горі, яка височіла над містечком. Через сильний туман їх не було видно. Близько восьмої години ранку туман осів і махновці пішли на місто ланцюгом за підтримки артилерії. Місцевий батальйон ВОХР здебільшого перейшов на бік махновців, а меншою – втік на Луганськ. Були заарештовані завідувач УОНО А. Г. Лягушенко і секретар УОНО Троцький (Мирошніченко, 2011).

Учасник подій (член повітового комсомольського бюро) Григорій Роздимаха так описує той ранок: „Махновцы внезапно утром 3 сентября ворвались в город. Караульная рота вступила в неравный бой и была смята. 25 красноармейцев, почти половина ее состава, были

зарублены. Бойцы ЧОНа, бежавшие к месту службы по тревоге, встречались с махновцами и погибали. Член уездного бюро комсомола Коля Жуков по дороге в Упартком столкнулся с группой махновцев, залег в канаве на перекрестке Большой Дворянской и Кузнечной, первым же выстрелом убил махновца. Он долго отстреливался, задерживая движение, но был убит подкравшимся со двора махновцем. Погибли коммунисты Белоусов, Шевченко, Попов, Мураховский и другие. Бывший матрос Пастухов отстреливался из окна своей квартиры, убил и ранил нескольких махновцев, последним патроном застрелился” (Там само).

Просуваючись у місто, махновці виявляли комуністів і активістів. Частина з них була зарубана на „буграх” (район сучасного кварталу Ватутіна). Чисельність війська, згідно з даними І. Мірошніченка (2011), доходила „до 8000 – три піхотні полки, кулеметна частина (200 тачанок) і саперний підрозділ. Артилерійська частина складалася з 18 шестидюймових і тридюймових знарядь”. За цей час загинула половина парторганізації міста.

Зайнявши Старобільськ повстанські загони розміщувалися по всьому місту і навколишніх селах: Чмирівка, Бутове, Заєрок, Підгорівка, Куликівка. Тут же, в Старобільську, місцеві лікарі зробили операції на нозі пораненим Махну та Куриленку.

Відбувалися реквізиції бричок, лінійок, коней, корів. Зі складу повітового продовольчого комітету вивезли 22 тис. пудів зерна; зі складів повітового земельного відділу селяни вивозили плуги, сівалки, косарки, сортове залізо і вироблену шкіру. Були обчищені сейфи повітового фінансового відділу – 22 млн рублів, і 3 млн в інших установах. У місті реквізувалися всі ліки і бинти (Мирошніченко, 2011).

Т. А. Беспечный і Т. Т. Букреєва (1996), пишуть, що при захопленні Старобільська було отримано – 22 млн рублів, 1800 пудів хліба, який був розпроданий спекулянтам по 200–250 рублів за пуд; захоплено 4 кулемети, 40000 патронів, 30 коней і випущено з в'язниці до 1000 дезертирів.

Посилаючись на бюлетень інформаційного відділу Донецького губкому партії, автори повідомляють також про розстріляних комуністів (15 осіб) і безпартійних (23 людини); про захоплення 48 000 патронів, 50 000 аршин мануфактури, 20 000 пудів хліба, близько 200 вівець, кілька десятків пуда меду, 15 вагонів шкіри і 22-23 млн рублів. З числа випущених дезертирів і злочинних елементів були ті, хто приєднався до армії (Беспечный, 1996, с. 136–137).

Значними були і військові трофеї. Як зазначає у своїй праці М. Кубанін (1926), Махно при захопленні м. Старобільська взяв 4 кулемети, 40 000 патронів, 180 коней і випустив 1000 дезертирів” (с. 152) . В. Данилов і Т. Шанін (2006) приводять таку інформацію: „Взято в плен до 200 чел. из особого отдела, 1 пулемет, до 25 тыс. пустых и до 30 тыс. боевых патронов, 21 млн рублей и много военного

добра. Часть красных скрылась в лесу. Были освобождены 400 человек, которые сожгли тюрьму” (с. 391).

Під час перебування в місті, махновці встигли віддрукувати свою газету (*Нестор Махно*, 2006, с. 390–391). Цікавий факт – в кінці серпня 1920 року на Харківщині махновці захопили як військовий трофей легкий аероплан, який розібраний перевозився в обозі. Останній раз він був помічений саме в Старобільську 3 вересня (Чоп, 2008).

Також Махно організував огляд-парад війська на лузі біля річки поряд з крейдяним Пристіном, нижче Нобелівських нафтових баків, з метою привернути на свій бік місцеву молодь. Отаман сам приймав парад сидячи, поклавши поранену у попередніх боях ногу на барабан (Мирошніченко, 2011).

Під час перебування махновців у місті, до них приєдналися місцеві загони Буданова і Каменюки (близько 3 тис. повстанців, 4 гармати); з їх допомогою було взято пізніше Біловодськ (Савченко, 2008, с. 287–289). У цей час загін Каменюки стає Старобільським полком армії Махна.

3–8 вересня 1920 махновці контролювали район між Старобільськом та Біловодськом, здійснюючи вилазки на Лисичанськ, Лиман і Кам'янське. І в яке місто не входив Махно, тут же з'являлися місцеві селяни, які на своїх підводах везли з міста „гостинці” додому (Савченко, 2008, с. 287–289). У своїй книзі В. Білаш (тодішній начштабу РПАУ(м)) згадував його діалог з одним із місцевих селян: *„У нас теперь начальства очень много”, – говорили крестьяне. В течение этого месяца нас посетило множество продовольственных отрядов. Луганск совсем зарезал. В одну неделю к нам приезжали отряды от армии, действующей и трудовой, от союза металлистов, горняков, совслужащих, от губкома и ревкома, от заводов и продкома. Все эти отряды выкачивали хлеб, которого нет у нас, даже семян для посева не достает! Все они нам не верили, обыскивали, брали заложников, расстреливали. Сейчас от нас требуют: мясо, жиры, картофель и все-все, что можно съесть... Они создали целые армии для изъятия продуктов питания, а ведь у нас давно уже ничего нет, сами на овощах сидим. Да к тому же засуха, год неурожайный, все горит – будет голод.*

Село хотят поссорить, “расслоить” на бедняков, середняков, кулаков, и для этого участникам, которые лезят по чердакам и подпольям, выдают 10% отобранного” (Белаш, 1993, с. 436–437).

У цей час загін Буданова захопив Слов'яносербськ, а загін Махна (3 000 бійців, 6 гармат) рейдував біля Луганська, в спробах заволодіти містом. Проти нього було виставлена мобільна група Степанова (2 000 багнетів і 2 бронепотяги) і червоні загони Луганського району (Савченко, 2008, с. 287–289).

Цікавим є той факт, що начштабу РПАУ (м) Білаш в своїх спогадах (1993) писав, що способи видобутку боєприпасів були різні, і

наводить у цьому зв'язку доповідь голови Раднаркому України Х. Раковського, в якому сказано, що у вересні, перебуваючи в Донецькій губернії, Махно забезпечувався з Луганського патронного заводу, і отримав звідти, нібито, близько 1,5 млн патронів (!) (с. 509). Виникає питання: як це було можливо? Незрозуміло. До того ж, якщо це так, то чому начштабу армії посилається на доповідь голови Раднаркому України? Адже, кому як не В. Білашу повинно бути відомо про шляхи постачання своєї армії, і посилення на доповідь ворога, виглядає дивним. Скоріше за все, Білаш-син (А. Білаш) під час редагування книги додав, описавши цей епізод, певну архівну справу.

Інфорзведення губуправління за період з 1 липня по 15 вересня 1920 р. (21 вересня 1920 г.) повідомляло про наслідки проходження армії Махна через Старобільський район – *„все учреждения разгромлены, телеграфная станция и аппараты совершенно уничтожены, электростанция повреждена, побита и поломана мебель, музыкальные инструменты, канцелярские дела уничтожены, и убито в одном городе только до 35 чел. Советские работники и члены местной организации КП(б)У разбежались: из всей организации, в которой насчитывалось до 200 членов, до настоящего времени зарегистрировано 50 чел., об остальных сведениях нет”* (Нестор Махно, 2006, с. 462–463).

Також в документі зазначено, що в грабунках брало участь, головним чином, місцеве населення. Бандитами взято з Старобільського „Союздонбассейна” взуття, мануфактуру, взамін чого бандами залишено 18 пуд. підшовної шкіри, яку кооперативи розподілили серед населення по 40 тис. руб. за пуд. З фінвідділу захоплено 22 млн руб. грошей (Там само). Також в документах за даний період відзначалося, що в місті повністю зник папір.

15–16 вересня радянська влада в Старобільську була відновлена. Проте на його околицях і окраїнах промахновські сили продовжували спротив більшовикам. *„В селах местные дезертиры и кулаки организуются в летучие – 5–10 чел. – мелкие отряды, которые работают открыто, подстрекая население против соввласти. Беднейшее население, организованное в комнезамози ранее и распыленное в настоящее время, – всецело на стороне советвласти”*, – відзначалося в Інфорзведенні губуправління за період з 1 липня по 15 вересня 1920 р. (21 вересня 1920 р.) (Там само).

У деяких селах була залишена таємна махновська агентура. Інформзведення губуправління повідомляло що: *„Подрайисполкомы и милиция разбежались, боясь вернуться на свои места даже после ухода банд”. Связь отсутствует. Указывалось, что на первые надобности требуется 10–12 млн рублей”* (Там само).

Тим часом Н. Махно почав наступ на Луганськ.

Отже, аналізуючи наслідки короткочасного захоплення Н. Махном м. Старобільськ у вересні 1920 р., можна відзначити, що

взяття населеного пункту не було пов'язано із вирішенням ключових стратегічних завдань. Воно, вірогідно було спричинено потребою в відпочинку і переформуванню армії після боїв на Ізюмщині (не можна не згадати також про поранення Махна і Куриленка!) і бажанням розчистити тили Повстанської армії від більшовицьких сил перед вирішальним наступом на Луганськ, де отаман розраховував поповнити запаси боєприпасів. Одночасно, у місті були проведені стихійні реквізиції майна розташованих тут закладів радянської влади, складів та підприємств. Важливим фактором було також те, що захоплення Старобільська сприяло консолідації до цього дещо розрізнених промахновських місцевих загонів. Наступні дії Н. Махна на Старобільщині, зокрема, його повернення до повітового центру наприкінці вересня – на початку жовтня 1920 р. розглядатиметься у наступних публікаціях.

Список використаної літератури

- 1. Архирейський Д. В.** Махновська веремія. Тернистий шлях Революційної повстанської армії України (махновців) 1918–1921 рр. К.: Темпора, 2015. 296 с.
- 2. Белаш А. В.,** Белаш В. Ф. Дороги Нестора Махно. Историческое повествование. К.: РВЦ „Проза”, 1993. 592 с.
- 3. Беспечный Т. А.,** Букреева Т. Т. Нестор Махно: Правда и легенды; Лева Задов: Человек из контрразведки. Донецк: Донеччина, 1996. 288 с.
- 4. Кубанин М. И.** Махновщина: крестьянское движение в Степной Украине в годы Гражданской войны. Л.: Прибой, 1926. 227 с.
- 5. Мирошниченко И.** Старобельщина – жемчужина Приайдарья. Луганск: ООО „Виртуальная реальность”, 2011. 252 с. URL: <http://www.nikolaevskii-sobor.ru/kniga.php?page=reidi-nestora-mahno-na-staro-belshinu>.
- 6. Нестор Махно.** Крестьянское движение на Украине. 1918–1921: Документы и материалы / Серия: Крестьянская революция в России. 1902–1922 гг.: Документы и материалы / под ред. В. Данилова и Т. Шанина. М.: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2006. 1000 с.
- 7. Савченко В.** Атаманы казачьего войска. М.: Яуза, Эксмо, 2006. 416 с.
- 8. Савченко В. А.** Махно. Харків: Фоліо, 2008. 415 с.
- 9. Чоп В. М.** „Авиация Махно”. *Експедиция XXI (Днепропетровск)*. 2008. № 10. С. 8–9.

References

- 1. Arkhireiskiy, D. V.** (2015). Makhnovska veremiia. Ternystyi shliakh Revoliutsiinoi povstanskoï armii Ukrainy (makhnovtsiv) 1918–1921 pp. [Makhnov's veremia. The thorny path of the Revolutionary Insurgent Army of Ukraine (Makhnovists) 1918–1921]. K.: Tempora [in Ukrainian].
- 2. Belash, A. V., & Belash, V. F.** (1993). Dorogi Nestora Mahno. Istoricheskoe povestvovanie [Roads of Nestor Makhno]. K.: RVC „Proza” [in Russian].
- 3. Bespechnyj, T. A.,** Bukreeva, T. T. (1996). Nestor Mahno:

Pravda i legendy; Leva Zadov: Chelovek iz kontrrazvedki [Nestor Makhno: Truth and legends; Leva Zadov: A man from the counterintelligence]. Doneck: Donechchina [in Russian]. **4. Kubanin, M. I.** (1926). Mahnovshchina: krest'yanskoe dvizhenie v Stepnoj Ukraine v gody Grazhdanskoj vojny [Makhnovshchina: the peasant movement in steppe Ukraine during the Civil War]. L.: Priboj [in Russian]. **5. Miroshnichenko, I.** (2011). Starobel'shchina – zhemchuzhina Priajdar'ya [Starobelshchina – the pearl of the Priaydar]. Lugansk: ООО „Virtual'naya real'nost'”. Retrieved from <http://www.nikolaevskii-sobor.ru/kniga.php?page=reidi-nestora-mahno-na-starobelshinu> [in Russian]. **6. Danilov, V., & Shanin, T.** (Eds.). (2006). Nestor Mahno. Krest'yanskoe dvizhenie na Ukraine. 1918–1921: Dokumenty i materialy [Nestor Makhno. Peasant movement in Ukraine. 1918–1921: Documents and materials]. M.: „Rossijskaya politicheskaya enciklopediya” (ROSSPEN) [in Russian]. **7. Savchenko, V.** (2006). Atamany kazach'ego vojska [Atamans of the Cossack army]. M.: Yauza, Eksmo [in Russian]. **8. Savchenko, V. A.** (2008). Makhno [Makhno]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian]. **9. Chop, V. M.** (2008). „Aviaciya Mahno” [„Makhno Aviation”]. *Ekspediciya XXI (Dnepropetrovsk) – Expedition XXI (Dnepropetrovsk)*, 10, 8-9 [in Russian].

Лебедєв Д. В. Перший рейд Селянської армії Н. Махно на Старобільщину у вересні 1920 р. та його наслідки

У статті розглядається перебіг та результати рейду Селянської повстанської армії Н. Махно на Старобільщину у 1920 р. Автор констатує, що серед аспектів дослідження махновського руху у 1917 – 1921 рр., найменш висвітленим у працях українських та зарубіжних істориків є військова діяльність Н. Махна у тодішньому Старобільському повіті Харківської губернії у 1920 р. Важливість його вивчення полягає у тому, що саме у цьому регіоні Н. Махно було прийнято низку важливих стратегічних рішень, які вплинули на подальшу долю селянського партизанського руху. Зокрема, 2 жовтня 1920 р. у Старобільську Н. Махно підписав угоду із більшовиками про спільний похід на Крим, де на той час перебували частини Білої армії на чолі з генералом П. Врангелем. Розгляд передісторії цих подій є метою вивчення у представленій статті. Дослідження, представлене у статті засновано переважно на аналізі опублікованих документальних матеріалів та історичних працях представників української та закордонної історіографії.

Внаслідок проведеного дослідження, автор доходить до висновку, що взяття Н. Махно Старобільську у вересні 1920 р. не було пов'язано із вирішенням ключових стратегічних завдань. Воно, вірогідно було спричинено потребою в відпочинку і переформуванню армії після боїв на Ізюмщині. Захоплення населеного пункту було також обумовлено бажанням розчистити тили Повстанської армії від більшовицьких сил

перед вирішальним наступом на Луганськ, де отаман розраховував поповнити запаси боєприпасів. Одночасно, у місті були проведені стихійні реквізиції майна розташованих тут закладів радянської влади, складів та підприємств. Важливим фактором було також те, що захоплення Старобільська сприяло консолідації до цього дещо розрізнених промахновських місцевих загонів.

Ключові слова: Н. Махно, Старобільськ, вересень 1920, отаман Каменюка, Луганськ.

Лебедев Д. В. Первый рейд Крестьянской армии Н. Махно на Старобельщину в сентябре 1920 г. и его последствия

В статье рассматривается ход и результаты рейда Крестьянской повстанческой армии Н. Махно на Старобельщину в 1920 г. Автор констатирует, что среди аспектов исследования махновского движения в 1917 – 1921 гг., наименее освещенным в работах украинских и зарубежных историков есть военная деятельность Н. Махно в тогдашнем Старобельском уезде Харьковской губернии в 1920 г. Важность его изучения заключается в том, что именно в этом регионе Н. Махно был принят ряд важных стратегических решений, которые повлияли на дальнейшую судьбу крестьянского партизанского движения. В частности, 2 октября 1920 в Старобельске Н. Махно подписал соглашение с большевиками о совместном походе на Крым, где в то время находились части Белой армии во главе с генералом П. Врангелем. Рассмотрение предыстории этих событий является целью изучения в представленной статье. Исследование, представленное в статье основано преимущественно на анализе опубликованных документальных материалов и исторических трудах представителей украинской и зарубежной историографии.

Вследствие проведенного исследования, автор приходит к выводу, что взятие Н. Махно Старобельска в сентябре 1920 не было связано с решением ключевых стратегических задач. Оно, вероятно было вызвано потребностью в отдыхе и переформированию армии после боев на Изюмщине. Захват населенного пункта был также обусловлен желанием расчистить тылы Повстанческой армии от большевистских сил перед решающим наступлением на Луганск, где атаман рассчитывал пополнить запасы боеприпасов. Одновременно, в городе были проведены стихийные реквизиции имущества расположенных здесь учреждений советской власти, складов и предприятий. Важным фактором было также то, что захват Старобельска способствовал консолидации к этому несколько разрозненных промахновских местных отрядов.

Ключевые слова: Н. Махно, Старобельск, сентябрь 1920 года, атаман Каменюка, Луганск.

Lebedev D. V. The first raid of N. Makhno's Peasant Army to Starobils'k region and its consequences in September 1920

The article considers the course and results of N. Makhno's Peasant Insurgent Army raid to Starobils'k region in 1920. The author states, that the military activities of N. Makhno, in the then Starobils'k district of Kharkiv province in 1920, are the least covered in the works of Ukrainian and foreign historians among the aspects of the research the Makhnovist movement in 1917–1921. The importance of studying is that exactly in this region N. Makhno had made a number of significant strategic decisions that influenced the future fate of the peasant guerrilla movement. Additionally, in Starobils'k, on October 2 1920, N. Makhno signed an agreement with the Bolsheviks on a joint campaign in the Crimea, where were units of the White Army at the same time that led by General P. Wrangel. Prehistory review of these events is the object of studying in this article. The research presented in the article founded largely on the analysis of published documentary materials and historical works of Ukrainian representatives and foreign historiography.

As a result of the research, the author concludes, that N. Makhno's acceptance of Starobils'k in September 1920 was not related to the solution of core strategic problems. That was apparently due to necessity of the rest and reformed the army after the battles in the Iziium region. The seizure of the locality was also owing to the desire to clear the rear of the Insurgent Army from the Bolshevik forces before the decisive attack on Luhansk, where the ataman hoped to replenish ammunition. Concomitantly, there were spontaneous requisitions of Soviet institutions property, warehouses and enterprises located here carried out in the city. The important factor similarly was considered the seizure of Starobils'k contributed to the consolidation of previously disparate local pro-Makhnovist detachments.

Key words: N. Makhno, Starobils'k, September 1920, ataman Kamenyuka, Luhansk.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2020 р.

Прийнято до друку 13.11.2020 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.